

ekonomsko-komercijalnih škola, a moći da posluži i za širu čitalačku publiku koja se interesuje za ove probleme. Ako delo kritički posmatramo, onda čemo pored nesumnjivo dobrih strana morati da priznamo i jedan nedostatak: autor u obrađivanju materije postupa odviše žurnalistički. U ovoj se knjizi zaista može naći velika fraza dovedenih de belog usijanja, plamenitih optužbi i gnevni gestova, spremnih da se upotrebe sa bilo koje trehine koju je autor stavio na raspolaganje svojoj publici. Tako, na primer, na strani 86 autor kaže: »Sistem učešća omogućava matičnim udruženjima da provode, preko kompanija »kćerke« i »unuka«, raznovrsne »iskustvo« priljeve operacije. Dalje na istoj strani kaže ovako: »Preko sistema učešća se ostvaruju raznovrsne finansijske mahinacije i preduzimaju priljivi poslovi u cilju pljačke široke publike, sitnih i srednjih akcionara, poverilaca i državnih vlasti«. I, naravno, pritom ostaje na površini. Mislim da se u radovima, sa pretenzijom na naučnost, treba brižljivo čuvati popularnih parola, vima, sa pretenzijom na naučnost, treba brižljivo čuvati popularnih parola. »Trebalo je jednom napomenuti da se Marks u jednom ili drugom obliku zastupaju tezu da radnički popularnih parola koje u jednom ili drugom obliku zastupaju tezu da radnički nika na kapitalističkom tržištu rada pljačkaju i ucenjuju, bilo da je radnik u svojoj žalostnoj nemoći jednostavno primoran da prihvati bilo koje uslove koji su mu nametnuti. Stvari nisu baš tako proste kao što to izgleda, — piše J. Sumpeter.¹⁾ Ne tražimo strogu naučnu metodu i stil, koji je često manje interesantan od autorovog, ali smo ipak očekivali da će znači dublje u materiju i znanjački nam predočiti logičku koheziju činjenica koje iznosi. Bez sumnje delo zaslužuje pažnju!

NOVICA M. VUČIĆ

¹⁾ Jozef Sumpeter, Kapitalizam, socijalizam i demokratija, »Kultura«, Beograd 1926, str. 28.

ALBERT CAMUS: MIT O SIZIFU

(»VESELIN MASLEŠA«, SARAJEVO, 1961, STR. 131)

Ličnost Alberta Camusa ne dopušta podvođenje pod ustaljene okvire. Naša »zapuštena bolest« imenovanja i klasifikacije kao da, u ovom slučaju, ne pokazuje vidljive znakove napredovanja. Camus nije ni filozof u klasičnom smislu. (»Nisam filozof, niti sam ikad težio da to budem... Svijet sam što mi sve u tom pogledu nedostaje u obaviještenosti i informaciji — intervju za Gazette des Lettres, 1952. godine), niti, pak, eminentno umjetnik ako se pod ovim kvalifikativom misli samo na djelatnost koja tvori posebnu sferu, zasebnu, strogo i jasno odvojenju od mislenog poimanja svijeta. Ono što je Sartre utvrdilo povodom Faulknera (u eseju »Temporalnost kod Faulknera«) može se u potpunosti prediciirati uz Camusovo djelo. Sam Camus ne vrši klasično podvajanje između filozofije i umjetnosti, jer su, u njega, svi veliki romansijeri istovremeno i filozofi. Oni se, u daljoj ekspresiji, ne zadovoljavaju »objektivnim«, narativnim uspavankama duha, ne je njihov stvaralački put obilježen naporom u cilju konstituisanja »vlastitog svijeta«. To važi kako za Prousta, Kafku, tako i za Balzaca i Dostojevskog.

Francuska literatura poznaje npr stvaralaca koje i povijesti filozofa i povijesti literature uzimaju kao »svoje«. Takav je slučaj s Pascalom (Misli Montaignom (Eseji), a u njemačkoj filozofiji i književnosti s Nietzscheom. Camus je najbliži ovoj vrsti stvaralaca, pa bi zato svaka estetička redukcija čisto umjetnički element osiromašila njegovo djelo za jednu dimenziju koju mu i podaruje obilježje misaonosti i filozofskog podteksta. Malbranchet misao: »On ne doit écrire que pour faire connaître la vérité« kao da stoji osnovi Camusove filozofsko-literarne, ili, bolje reći moralističke misli. Camus ne želi da fascinira čitaoca formom kazivanja, iako i ona, bez sumnje, i donosi da se njegov svijet doživljava potpunije i s više intenziteta. Ne iznosi

duge, dakle, čitane virtuoznost saopštenja, nego istina koja mu se pre-
daje.

Moglo bi na prvi pogled izgledati da se tematika »Mit o Sifzu« iscr-
pljuje u analizi »vječnih problema« koji se nude svakom čovjeku koji se pita
bjege postavija u tako reći »apsolutne« termine. Camus, zaista, svoje pro-
stičkog i idealističkog optimizma XIX stoljeća postaje po njemu kriza ra-
nog morala što se temelji na dostojanstvu, osjećaju časti, povjerenju u pre-
zadu obavezu, dakle u onaj skup propisa koji je građanstvo, u svojim naj-
boljim trenucima, gajilo i poštovalo — postaje kriza morala uopće, vrednota
filosofa francose contemporanea, citirano iz poglavlja Od nihilizma do ma-
raizma — Albert Camus, objavljenog u časopisu Naše teme, br. 11, 1961. god.,
gadajima koji su potresli evropski svijet u posljednjih pedeset godina i do-
su krunisani drugim svjetskim ratom. Camus je svjestan da se u misaono-
-osjećajna struktura savremenog čovjeka bitno razlikuje od strukture gra-
danskog individuumu u razdoblju uspona i ekspanzije njegovih osvajačkih
moderini senzibilitet se razlikuje prvenstveno u tome što je prvi usmjeren
na rješavanje pitanja metafizičke prirode, a drugi prevashodno obuzet etič-
skim problemima. Zašto će tematika Mit o Sifzu izgledati bliska u svojoj
fleksiji ne odražava zbiljsko povijesno zbivanje i da filozofske kategorije
tvore posebno carstvo »idealnih vrijednosti«.

Mit o Sifzu je objavljen iste godine kad i roman »Stranac«, naj-
uspjelije Camusovo beletrističko djelo (1942. godine). Ako je kritika u Fran-
cuskoj povodom objavljivanja »Kuge« s pravom istakla da je to djelo kre-
eksplicitno izraženim filozofskim i moralističkim stavovima, onda se to ne
može reći za »Stranac«, koji bi se, donekle, mogao shvatiti i kao beletristička
ilustracija teza iz Mit o Sifzu. Centralno pitanje koje Camus postavlja u
Mit o Sifzu je isti onaj problem koji i Ortega y Gasset ističe na početku
svoje rasprave Razmatranje o tehnici: zašto čovjek, kao jedino biće koje ima
»povlasticu« — »ontološki ili metafizički tako čudnu, tako paradoksnu, tako
strašnu — da se može uništiti«, nije indiferentan prema činjenici postojanja?
Problem »smisla života« postavlja se tako kao sabirno sočivo, žiža svih ostalih
pitanja ljudske egzistencije i kod Camusa i kod španjolskog mislioca. Razlika je
samo u artikulaciji i povlačenju konsekvenci iz polaznog stava.

Apsurd se, po Camusu, otkriva onog trenutka kad na životne pojavnosti
počinjemo da gledamo s »metafizičkom« pažnjom. Tada nam se ukazuje svi-
jet različit od onog u kome smo se, zabavljeni životnim banalnostima, sva-
kodnevno samozadovoljno kretali. Ili bolje reći: isti svijet, samo u dubljioj,
pravoj dimenziji. Iako je apsurd neposredna datost, on se, dakle, ukazuje
tek onda kad svijetu pristupamo upitno, oslobođen duhovnog sljepila kojeg
najčešće i nismo svjesni. Otuda Camus i može tvrditi da se »poslije apsurda
sve nalazi uzdrmano«. Camus ne kaže da je svijet apsurdan, niti, pak, da je
čovjek apsurdo biće, jer se on i rađa u njihovom odnosu, pa je apsurd
upravo to »sučeljavanje ovog iracionalnog (tj. svijeta koji se ne da svesti na
ljudsku mjeru — naša primjedba) i one žarke želje za jasnoćom čiji poziv
odzvanja najdublje u čovjeku«. Samim tim što se apsurdo osjećanje rađa u
odnosu dvaju relata, zanemarivanje jednog od njih znači svjesno napuštanje
realne pozicije. Odbacivši bijeg u transcendenciju kao slabost nekak
egzistencije, Camus želi da iz svog polaznog stava, kao ikustvene izvjesno-
sti, povuče konsekvence na šire područje. Tako se sad, kad je jasno i razgo-
vijesno spoznata apsurdnost životne situacije, i postavlja pitanje samoubi-
stva kao centralni problem: »Postoji samo jedan doista ozbiljan filozofski pro-

niem — samoubistvo. Suditi o tome da li ima ili nema grisa svijeti znači odgovoriti na osnovno pitanje filozofije. Sve je, dakle, reducirano na golo životno poprište. Napuštena svaka dekorativnost ljudskih čina i nada kao izlazak iz okrija fataliteta, pa je pristanak na trajanje u takvom svijetu, odnosno odbijanje spoznavanja «krvava matematika koja urađuje naš život» — primarni problem Camusove misli. U Camusovom daljem konsekvencijom izvođenju lako je uočljiv utjecaj onog tragičnog mislioca koji je grozničavo i čvrsto protivljivao pobunu protiv «ustaljenog reda», onih slabih licemjernih puzavaca što ne mogu da se ukorijene u pore panog dionizijskog života, nego ostanu na periferiji ljudskog bićenja. Sizif — kao filozofski i literarni simbol — treba da predstavlja onu neuništivost ljudskih moći i snaga da, i pored lucidnog uviđanja apsurdnosti, istraje u njemu s herojskom odlučnošću prihvatanja svih životnih tagoba. Treba u sebi naći toliko snage da se istini, tragiци ovog života okrenemo cijelim svojim bićem, da uđemo u opasno kolo životnih tokova, ali ne da time priznamo svoj poraz i nemoć pred objektivnom stihijom, nego da izdržimo prometejski i nadljudski sve ono što pokušava da zatre naš trag, naše mjesto u opštoj životnoj tragiци. U svijetu, koji je prvobitno zamišljen «bez usmjeravajućeg principa», nalazimo sada podsticaj za stalni angažman, trud oko osmišljavanja naše egzistencije. Kad Camus izriče da «živjeti, znači učiniti da živi apurde», to samo znači da nam, skidjučenjem horizonta nade i odbacivanjem samoubistva, preostaje konstantni napor, pobuna — život ukletog Siziifa. U Mitu o Sizifu revolt se ne pojavljuje kao u Pobunjenom čovjeku u vidu posebne kategorije, već je sam konsekvencija apsurdna. U romanu La Peste (Kuga, 1947. godine), revolt je shvaćen kao težnja da se opeteljudskom zlu (što je personificirano u bolesti kuge) suprotstavimo kolektivnim naporom. «Uvijek sam mislio da sam stranac u tom gradu i da nemam s vama nikakva posla. Ali sada, kada sam vidio ono što sam vidio, znam da htio ili ne htio nisam stranac. Ova se priča tiče svih nas» — kaže jedna ličnost u toj Camusovoj hronici.

Apsurdni čovjek (najeklatantnije primjere Camus nalazi u ličnostima glumca, Don Huana, stvaralaca uopšte) upućen je na dimenziju gole svakidašnjice, lišene otvorenosti i horizonta budućeg. I Don Huan, i glumac, i stvaralac «vladaju u praznom», svjesno odlučujući da budu ništa. Apsurd se i demonstrira kao stanje svijesti, jer nastaje u odnosu dvaju nepomirljivih relata, svijeta kao iracionalne sile i naše težnje da ga ljudski osmislimo. I umjetnost se ne pothranjuje iluzijama da je fenomen koji je opštevažeci za sva vremena. «Besmrtnost pjesničkog djela» je samo dopadljiva poetska fraza, jer je svako stvaranje — bez sutrašnjice. Iako je samo umjetnost sposobna da ponovo uskrсне svijet u njegovoj životnoj punoći i mozaičkoj pojavnosti, svaki stvaralac je svjestan da čini uzaludan, ili da se poslužim Camusovim izrazom, jalov posao. Zato se Sizif, mitska ličnost koju su bogovi osudili da opetovano ponavlja isti životni zadatak, i pojavljuje kao simbol onih životnih attituda koje su u Camusovom djelu vješto i spisateljski besprijeekorno deskribirane.

Camusovo moralističko djelo je teorijski izraz bolne drame našeg vremena. Ono je životno toliko koliko se pojavljuje kao istina jednog svijeta u skončavanju. Njegova moralistička misao je misao građanakovog intelektualca koji se osjeća strancem u društvu koje je izgubilo moć smislenog djelovanja. Zato je svako kritičko vrednovanje Camusovog djela (u primopu) bezuspješno ako se ne polazi sa pozicija novog svijeta. Činimo li suprot — ostaćemo u horizontu koji je uspjelo zacrtala Camusova misao.

Ako se uspješnost prevoda treba da cijeni ne samo po strogoj vjerno izvornom tekstu, nego i po najboljem mogućem prenošenju one atmosfere kojom odiše svako djelo, onda je taj zahtjev u Camusovom slučaju već zadovoljiti. Svu onu istančanost lucidne misli koja se sabire u paradok i izvire iz njega — gotovo da je nemoguće izraziti na drugom jeziku. Ovi se, dakle, ne suočavamo s problemom terminologije, koje se kod nas, urg

račeno i izbrusava dobrim svojim dijelom prevodom eminentno filozofskih tekstova. Ako N. Smilagić ponekad nije sretno izabrao pravu riječ, ako je gusto tkanje Camusovih najčešće efektno stiliziranih rečenica ostalo u predahnu maglovito — to se donekle može pravdati samom prirodom prevodnog jezika. Ipak su se uz malo više pažnje mogle izbjeći izvjesne nekorektnosti koje štivo čine nečitim.

Pogovor dr. Vanje Sutlića »Intelektualac i korijeni apsurd« nastoji da odredi Camusovo mjesto unutar savremene filozofske misli. Pisan s puno više raspijevanost o temama koje su bliže svim ljudima našeg vremena, a ne samo filozofskim »stručnjacima«.

Prve rečenice pogovora da »doživljaj apsurd« i »pitanje smisla« nisu ni »prirodna mogućnost« ljudske svijesti ni »perenirajući problem« svakog filozofiranja«, već da »su vezani uz historijsku situaciju studenja koje nije unutarsvjetski fenomen naše epohe, nego posljednji princip individualizacije čistog razdoblja što ga sociološki nazivamo »klasno društvo« — najbolje izražavaju intenciju autora da Camusa i njegovo djelo shvati unutar horizonta novovjekovne građanske misli. Otuda je kritičko prevladavanje Camusa moguće sa pozicija Marxove filozofije, sa pozicija nadolazećeg svijeta.

KASIM PROHIĆ